

ANDRZEJ PIWOWARSKI

HISTORYCZNE UREGULOWANIA
DOTYCZĄCE TESTAMENTÓW WOJSKOWYCH
PRZED WEJŚCIEM W ŻYCIE
ROZPORZĄDZENIA MINISTRA OBRONY NARODOWEJ
Z DNIA 30 STYCZNIA 1965 R.
W SPRAWIE TESTAMENTÓW WOJSKOWYCH

Jedną z form testamentu szczególnie uregulowanych w polskim systemie prawnym jest testament wojskowy. Obecnie delegacja ustawowa dotycząca testamentu wojskowego zawarta jest w art. 954 Kodeksu cywilnego¹. Natomiast szczegółowo instytucję tą reguluje rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych².

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie genezy instytucji testamentu wojskowego oraz jej ewolucji na ziemiach polskich – od przepisów prawa państw zaborczych poprzez przepisy obowiązujące w dwudziestoleciu międzywojennym oraz po II wojnie światowej przed wejściem w życie obecnie obowiązującego Kodeksu cywilnego oraz rozporządzenia z 1965 r.

Mgr ANDRZEJ PIWOWARSKI – doktorant Katedry Praw Człowieka, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.); dalej cyt. k.c.

² Dz. U. nr 7, poz. 38.

1. PRZEPISY DOTYCZĄCE TESTAMENTÓW WOJSKOWYCH OBOWIĄZUJĄCE NA ZIEMIACH POLSKICH POD RZĄDAMI PAŃSTW ZABORCZYCH

Znana obecnie w prawie polskim instytucja testamentu wojskowego swoją genezę ma w rzymskim prawie prywatnym. Starorzyską formą testamentu żołnierza był *testamentum in procintu* (testament przed oddziałem w szyku bojowym). Forma ta była dostępna jedynie dla żołnierzy w czasie wojny. Odbywała się w ten sposób, że żołnierz ustnie oświadczał swoją ostatnią wolę przed gotowym do boju oddziałem³. W rzymskim prawie poklasycznym wykształciła się forma testamentu żołnierskiego *testamentum militis*⁴.

Na ziemiach polskich początkowo forma testamentu była ustna. Forma pisemna ustaliła się od XIII w. Jedynie wojskowi mogli sporządzać testament ustnie wobec świadków, którzy później musieli zeznawać go przed hetmanem⁵. Od początku XVI w. polska szlachta nie mogła rozrządzać swoimi dobrami w testamencie⁶. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. obowiązywały niejednolite przepisy ustawodawstwa byłych państw zaborczych.

Na ziemiach byłego Królestwa Polskiego obowiązywał Kodeks cywilny Napoleona⁷. Na podstawie art. 981 k.c. Nap. testamenty wojskowych oraz urzędników armii mógł sporządzać w każdym kraju: a) dowódca batalionu, b) każdy oficer wyższego stopnia w obecności dwóch świadków, c) dwóch komisarzy wojennych, d) jeden z tych komisarzy w obecności dwóch świadków, e) jeżeli testator był chory lub ranny, testament mógł sporządzić naczelnny lekarz w asyście komendanta wojskowego mającego władzę policyjną w szpitalu (art. 983 k.c.Nap.). Testament wojskowy mogły także sporządzić osoby znajdujące się w załodze poza terytorium polskim lub znajdujące się w nieprzyjacielskiej niewoli. Testament w takiej formie tracił ważność w ciągu sześciu miesięcy od momentu powrotu testatora do miejsca, w którym miał możliwość zastosowania form zwykłych (art. 984 k.c.Nap.).

³ A. Dębicki, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2008, s. 338.

⁴ Tamże, s. 339 n.

⁵ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X-XVIII w., Kraków: Księgarnia Akademicka 2002, s. 303.

⁶ Tamże, s. 16.

⁷ Ustawa z dnia 21 marca 1804 r. – Kodeks Napoleona (Dz. U. z 1921 r. nr 64, poz. 397 z późn. zm.); dalej cyt. k.c.Nap.

Na kresach wschodnich obowiązywało prawo rosyjskie. Przepisy prawa cywilnego uregulowane były w części I, t. X Zводу Praw⁸. W sytuacji, gdy wojska znajdowały się „w pochodzie” za granicą, testamenty urzędników wojskowych oraz innych osób pełniących służbę przy armii mogły być sporządzane w pułkowych oraz innych wojenno-marszowych kancelariach, gdzie musiały być one zgłoszone oraz zapisane⁹. Testamenty te miały formę aktu notarialnego (art. 1071 Zводу Praw ces., t. X, cz. I). Testament sporządzony na okręcie wojennym lub innym rządowym statku w czasie „pochodu” mógł być powierzony komendantowi okrętu lub po nim starszemu w obecności innego oficera lub urzędnika. Jeśli został sporządzony za wiedzą wyżej wymienionych, nabierał on mocy aktu notarialnego (art. 1072). Testament sporządzany „w pochodzie” i na okręcie musiał być podpisany przez testatora oraz przez osoby, którym powierzone zostało prawo do przechowania, a także przez osoby, którym powierzone zostało prawo do przechowania (art. 1075). W przypadku gdy sporządzający testament nie umiał pisać lub nie mógł się podpisać, to wtedy należało uczynić o tym wzmiankę na testamencie przy podpisaniu (art. 1076). W szpitalach wojskowych, lądowych oraz morskich testamenty sporządzane na życzenie chorych oficerów i szeregowych były uważane za ważne, o ile zostały podpisane przez duchownego szpitalnego, przez dyżurnego lekarza lub ordynatora i przez dyżurnego oficera.

Na ziemiach byłego zaboru pruskiego kwestię testamentów wojskowych regulował § 44 wojskowej ustawy Rzeszy z 2 maja 1874 r.¹⁰ W myśl przepisów tej ustawy testament wojskowy mógł być sporządzony w czasie wojny lub w czasie stanu oblężenia. Uprawnienie do sporządzenia testamentu wojskowego powstawało od momentu, gdy żołnierz opuszczał swój stały garnizon lub – gdy takiego garnizonu nie miał – w chwili gdy opuszczał miejsce zamieszkania. Testament wojskowy mógł być sporządzony również w sytuacji, gdy został zaatakowany lub oblężony stały garnizon lub miejsce zamieszkania żołnierza. Uprawnienie do sporządzenia testamentu wojskowego przysługiwało także jeńcom oraz zakładnikom do momentu, gdy osoby te znajdowały się w nieprzyjacielskiej niewoli.

⁸ Z. R a d w a ń s k i, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2005, s. 269.

⁹ W. B a n d r o w s k i, *Braki ustawodawcze w kwestii testamentów wojskowych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1932, nr 3, s. 10 n.

¹⁰ Tamże, s. 11.

Na podstawie przepisów tej ustawy testament wojskowy mógł być sporządzony w następujących formach:

– Poprzez własnoręczne spisanie przez spadkodawcę oświadczenia woli oraz podpisanie go.

– Poprzez własnoręczne podpisanie testamentu przez spadkodawcę oraz podpisanie go przez dwóch świadków ewentualnie jednego audytora (był to dostojnik wojskowy, początkowo rozpoznający w sprawach o przestępstwa wojskowe popełniane przez żołnierzy najemnych, z czasem sprawy z zakresu sądownictwa wojskowego zaczęto powierzać prawnikom zwanym audytorami, za czasów Królestwa Kongresowego audytoriat generalny – II Wydział Dyrekcji Osób Komisji Rządowej Wojny – był władzą i instytucją naczelną całej służby sądowniczej Wojska Polskiego, audytoriat w mowie potocznej oznaczał także korpus osobowy audytorów oraz biuro audytora pułkowego)¹¹ lub oficera.

– Przez sporządzenie przez audytora lub oficera, w obecności dwóch świadków, ewentualnie jeszcze jednego audytora lub oficera, pisemnego protokołu o ustnym oświadczeniu testatora. Protokół ten musiał zostać odczytany spadkodawcy, następnie podpisany przez audytora lub oficera oraz przez obydwóch świadków, ewentualnie obydwóch audytorów lub oficerów. Jeżeli testator był ranny lub chory, to wówczas zamiast audytora lub oficera testament mógł być podpisany przez lekarza wojskowego, wyższego urzędnika szpitalnego lub duchownego wojskowego.

W byłym zaborze austriackim na podstawie § 600 austriackiego Kodeksu cywilnego¹² warunki sporządzania testamentów wojskowych uregulowane były w ustawach wojskowych. Szczegółowe przepisy w tej kwestii zawierał regulamin służby dla cesarsko-królewskiej Armii (część I, załącznik 3)¹³.

Zgodnie z przepisami tego regulaminu, uprawnienie do sporządzania testamentu wojskowego miała każda czynnie służąca osoba stanu żołnierskiego, a także osoby nienależące do stanu żołnierskiego, jeśli zostały powołane do pełnienia służby przy armii w czasie wymarszu w pole lub w czasie wojny oraz pokoju na morzu, na okręcie wojennym. Dla ważności takiego testamentu, o ile testator nie sporządził go własnoręcznie, wystarczył

¹¹ *Encyklopedia Wojskowa*, t. I, red. O. Laskowski, Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego 1931, s. 153.

¹² Ustawa z dnia 1 czerwca 1811 r. – Powszechna księga ustaw cywilnych dla wszystkich krajów dziedzicznych niemieckich Monarchii Austriackiej (Dz. U. z 1811 r. nr 87, 472 z późn. zm.).

¹³ B a n d r o w s k i, *Braki ustawodawcze*, s. 12.

podpis testatora oraz podpis dwóch równocześnie obecnych świadków, z których jeden mógł spisywać oświadczenie ostatniej woli. W związku z czym wydaje się, że jeżeli testator sporządził testament własnoręcznie, to dla ważności czynności prawnej nie był konieczny podpis świadków. W sytuacji, gdy testament był sporządzany w formie ustnej, konieczna była równoczesna obecność dwóch świadków osobiście znających spadkodawcę. Jedynie podczas wymarszu w pole oraz na okrętach w kampanii czynnej, zarówno w czasie pokoju, jak i czasie wojny, dla ważności testamentu nie była konieczna równoczesna obecność świadków, o ile czynności prawnej nie brak było prawnej pewności. Testament taki tracił ważność u wszystkich wymienionych osób po upływie sześciu miesięcy od momentu ogłoszenia zawarcia pokoju. Ten sam termin obowiązywał również, gdy spadkodawca znalazł się w czasie wojny z powrotem w warunkach pokojowych, oraz dotyczył wszystkich osób wojskowych po ich wystąpieniu z czynnej służby. Testament natychmiast tracił ważność w sytuacji, gdy każda z wymienionych osób została w drodze karnej zwolniona ze służby.

2. REGULACJA DOTYCZĄCA SPORZĄDZANIA TESTAMENTÓW WOJSKOWYCH W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Analizując powyższe zestawienie możemy dojść do wniosku, że obowiązujące na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości przepisy dotyczące testamentu wojskowego charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem oraz sformalizowaniem.

Ponadto trzeba dojść do wniosku, że przepisy dzielnicowe nie mogły być w praktyce stosowane w Wojsku Polskim¹⁴. Przykładowo, żołnierz pochodzący z Wielkopolski musiałby sporządzić testament wojskowy na podstawie niemieckiego Kodeksu karnego wojskowego, który przestał obowiązywać z chwilą wejścia w życie polskiego Kodeksu karnego wojskowego z 1928 r.¹⁵ W podobnej sytuacji znajdował się żołnierz z Małopolski. Obowiązujące go przepisy dotyczące testamentu wojskowego nie znajdowały się w przepisach prawa materialnego, lecz w regulaminie służbowym, który

¹⁴ Tamże, s. 13.

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta RP z mocą ustawy z dnia 22 marca 1928 r. – Kodeks karny wojskowy (Dz. U. z 1932 r. nr 91, poz. 765 z późn. zm.).

przestał obowiązywać z chwilą wejścia w życie polskiego Regulaminu służby wewnętrznej¹⁶.

Dla ustalenia prawa właściwego do sporządzania testamentów wojskowych nie mogły być pomocne przepisy ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. Prawo prywatne międzydzielnicowe¹⁷, gdyż – zgodnie z art. 2 tej ustawy – kto zmieniał miejsce zamieszkania, ten w kwestii zdolności osobistej, stosunków rodzinnych i praw spadkowych podlegał prawu nowego miejsca zamieszkania po upływie jednego miesiąca. Miejszem zamieszkania było miejsce na terenie Polski, gdzie obywatel polski mieszka z zamiarem pobytu (art. 3 p.p.m.d.). W myśl art. 28 p.p.m.d., rozrządzenia ostatniej woli podlegały prawu spadkodawcy z chwili sporządzenia tych czynności. Forma czynności prawnej podlegała prawu, które było właściwe dla samej czynności, jednakże wystarczyło zastosowanie się do prawa obowiązującego w miejscu sporządzenia czynności, o ile prawo to było niewątpliwe (art. 7 p.p.m.d.). Jednakże w odniesieniu do treści tego artykułu nie jesteśmy w stanie stwierdzić, które prawo było właściwe dla formy testamentów wojskowych oraz czy w czasie wojny tzw. miejsce postojowe jest miejscem niewątpliwym. Artykuł 3 p.p.m.d. nie pozwalał na zastosowanie tej ustawy do testamentów wojskowych, ponieważ uzależniał stosowanie przepisów międzydzielnicowych od miejsca zamieszkania na obszarze Polski z zamiarem stałego pobytu, a żołnierz uczestnicząc w działaniach wojennych mógł się znaleźć poza obszarem Polski. Ponadto zarówno w czasie pobytu na terenie Polski, jak i za granicą nie można było stwierdzić, że żołnierz przebywa w danym miejscu z zamiarem stałego pobytu. W odniesieniu do testamentów wojskowych ustawa o prawie międzydzielnicowym nie mogła mieć zastosowania, ponieważ wynikała z przesłanek faktycznych, które nie występowały u osób pełniących służbę wojskową¹⁸.

Powyższa sytuacja spowodowała, iż konieczne stało się zunifikowanie ustawodawstwa wojskowego w zakresie sporządzania testamentów wojskowych. Prace nad ustawą regulującą tę kwestię toczyły się w Wydziale Ustawodawczym Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa Spraw Wojsko-

¹⁶ B a n d r o w s k i, *Braki ustawodawcze*, s. 13.

¹⁷ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych – Prawo prywatne międzydzielnicowe, Dz. U. nr 101, poz. 580 z późn. zm.) – dalej cyt. p.p.m.d.

¹⁸ B a n d r o w s k i, *Braki ustawodawcze*, s. 16 n.

wych¹⁹ i zaowocowały uchwaleniem w dniu 17 marca 1933 r. ustawy o rozporządzeniach ostatniej woli osób wojskowych²⁰.

W myśl przepisu art. 1 tej ustawy testament wojskowy mógł być sporządzony w czasie mobilizacji, wojny lub przebywania w niewoli, a więc w okolicznościach, w których obywatel nie ma możliwości, najczęściej z przyczyn od siebie niezależnych, uczynić zadość normalnym wymogom ustawowym odnośnie do sporządzenia testamentu²¹. Uprawnienie do sporządzenia takiego testamentu przysługiwało: a) żołnierzom służby czynnej; b) osobom pełniącym służbę pomocniczą, wojskową służbę kolejową, wojskową służbę w pocztach, radiotelegrafach i telegrafach wojskowych, wojskową służbę drogową oraz wojskową Służbę Żeglugi Śródlądowej; c) osobom powołanym do osobistych świadczeń wojennych; d) osobom, które przebywały przy jednostce wojskowej na mocy jakiegokolwiek stosunku służbowego lub umownego, znajdowały się przy takiej jednostce lub jej towarzyszyły; e) osobom wchodzącym w skład załogi lub wziętym na pokład: okrętu, należącego do Marynarki Wojennej, a znajdującego się w służbie, a także statku wcielonego czasowo do Marynarki Wojennej oraz statku powietrznego wchodzącego w skład siły zbrojnej. Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy, testament wojskowy mógł być sporządzony również w czasie mobilizacji częściowej. W takich okolicznościach uprawnienie do jego sporządzenia mieli: żołnierze w służbie czynnej, osoby przebywające przy jednostce wojskowej na mocy stosunku służbowego lub umownego, osoby towarzyszące takiej jednostce oraz osoby wchodzące w skład załogi lub wzięte w charakterze służbowym na pokład okrętu należącego do Marynarki Wojennej, statku czasowo wcielonego do Marynarki Wojennej, statku powietrznego wchodzącego w skład siły zbrojnej.

Zgodnie z art. 2 tej ustawy, wymienione osoby mogły sporządzić testament wojskowy w następujących formach:

– Własnoręcznie sporządzając testament i podpisując go (art. 2 pkt 1 ustawy).

– Własnoręcznie podpisując go. Dla ważności takiego oświadczenia konieczny był również podpis dwóch świadków (art. 2 pkt 2 ustawy).

¹⁹ Tamże, s. 17.

²⁰ Ustawa z dnia 17 marca 1933 r. o rozporządzeniach ostatniej woli osób wojskowych (Dz. U. nr 31, poz. 262).

²¹ B a n d r o w s k i, *Braki ustawodawcze*, s. 20.

– Własnoręcznie podpisując go. Dla ważności takiego oświadczenia konieczny był również podpis dwóch świadków (art. 2 pkt 2 ustawy).

– Będąc rannym lub chorym – poprzez złożenie oświadczenia ostatniej woli wobec dwóch świadków (art. 2 pkt 3 ustawy).

– Zeznając ostatnią wolę ustnie do protokołu wobec sędziego wojskowego. Protokół taki miał moc dowodową dokumentu publicznego co do treści i czasu jego sporządzenia (art. 2 pkt 4 ustawy).

W myśl art. 3 pkt 1 ustawy, świadkami takiego testamentu mogły być osoby, które ukończyły 17 rok życia oraz znajdowały się w pełni władz umysłowych i miały rozeznanie własnych czynów. Nie musieli oni być równocześnie obecni przy podpisywaniu testamentu oraz podczas przyjmowania ustnego oświadczenia ostatniej woli (art. 3 pkt 2). Na podstawie art. 3 pkt 3 świadkiem testamentu mogła być również osoba spisująca oświadczenie ostatniej woli.

Testament wojskowy tracił ważność po upływie roku od momentu ustania okoliczności uprawniających do jego sporządzenia (art. 5 pkt 1). W sytuacji, gdy składający ostatnią wolę był niezdolny do sporządzenia innego oświadczenia na wypadek śmierci, bieg tego terminu ulegał zawieszeniu do czasu ustania niezdolności. Jeżeli testator zmarł lub zaginął przed upływem rocznego terminu, testament zachowywał moc prawną.

Uchwalenie tej ustawy zunifikowało przepisy dotyczące testamentów wojskowych oraz dało osobom wymienionym w tej ustawie rzeczywistą możliwość składania oświadczeń ostatniej woli w uproszczonej formie. Należy również podkreślić, że przepisy przedwojennej ustawy były znacznie mniej sformalizowane niż przepisy ustaw państw zaborczych.

3. SYTUACJA PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ, A PRZED WEJŚCIEM W ŻYCIE ROZPORZĄDZENIA Z 1965 R.

Ustawa o rozporządzeniach ostatniej woli osób wojskowych obowiązywała do dnia 1 stycznia 1947 r., kiedy to została uchylona dekretem z dnia 8 października 1946 r. Przepisy wprowadzające spadkowe²². W tym samym

²² Art. VI pkt 2) dekretu z dnia 8 października 1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo spadkowe (Dz. U. nr 60, poz. 329 z późn. zm.); dalej cyt. p.w.d.p.s.

dniu wszedł również w życie dekret Prawo spadkowe²³, który zawierał nowe unormowania dotyczące testamentów wojskowych.

Zgodnie z art. 84 § 1 d.p.s., testament wojskowy mógł zostać sporządzony w czasie mobilizacji, wojny lub podczas przebywania w niewoli. Testament taki mogła sporządzić: osoba wojskowa, osoba powołana do osobistych świadczeń wojennych, osoba przebywająca przy jednostce wojskowej na mocy stosunku służbowego lub umownego oraz osoba znajdująca się na statku wchodzącym w skład siły zbrojnej.

Testament wojskowy mógł mieć następujące formy (art. 84 § 1 d.p.s.):

– Przed sędzią wojskowym, przez podanie mu ustnie do wiadomości ostatecznej woli. Sędzia spisywał tę wolę w protokole z podaniem daty sporządzenia, a następnie odczytywał go spadkodawcy, zaznaczając o tym w protokole. Tak sporządzony protokół był podpisywany przez spadkodawcę i sędziego. Jeżeli spadkodawca nie umiał bądź nie mógł się podpisać, należało zaznaczyć w protokole, z jakich powodów brak jest jego podpisów. Protokół spisany przez sędziego wojskowego miał moc dokumentu publicznego. Testamentu w tej formie nie mogły sporządzić osoby nieme, głuche i głuchonieme, chociażby sędzia nie umiał się z nimi porozumieć²⁴.

– Przez własnoręczne podpisanie przez spadkodawcę testamentu sporządzonego przez inną osobę, o ile testament taki podpisali z datą jego sporządzenia dwaj równocześnie obecni świadkowie.

– W sytuacji, jeżeli spadkodawca nie mógł (np. w skutek odniesionych ran) bądź nie umiał się podpisać, podawał ustnie swoją ostateczną wolę do wiadomości trzech równocześnie obecnych świadków, z których jeden spisywał tę wolę z podaniem daty sporządzenia pisma, odczytywał pismo spadkodawcy, zaznaczając w nim o tym. Następnie tak sporządzane pismo było podpisywane przez wszystkich trzech świadków. W piśmie należało podać przyczyny braku podpisu spadkodawcy.

Zgodnie z art. 84 § 2 d.p.s., jeżeli spadkodawca był ranny lub chory, mógł sporządzić testament ustny w formie określonej w art. 82 d.p.s. – podając swoją ostateczną wolę do wiadomości trzech świadków, z tą tylko różnicą, że nie musieli być oni równocześnie obecni (art. 84 § 2 d.p.s.). Rozporządzenia spadkodawcy musiały być spisane z podaniem daty sporządzenia testamentu

²³ Dekret z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz. U. nr 60, poz. 328 z późn. zm.); dalej cyt. d.p.s.

²⁴ L. S m a l, *Testamenty szczególne według polskiego prawa spadkowego*, „Przegląd Notarialny” 1949, nr 1-2, s. 154.

oraz daty spisania jego treści przez jednego ze świadków, bądź przez inną osobę. Dokument ten musiał być podpisany przez co najmniej dwóch świadków. Podpisanie przez świadków pisma stwierdzającego treść testamentu ustanęgo stanowiło potwierdzenie, iż treść pisma odpowiadała temu, co spadkodawca ustnie oświadczył wobec świadków. Podpisy wszystkich trzech świadków powinny być złożone bez zastrzeżeń co do zgodności treści pisma z ustnie wyrażoną wolą testatora. Dodanie takiego zastrzeżenia zawsze powodowało nieważność testamentu ustnego lub poszczególnych rozrządzeń testamentowych, których zastrzeżenie dotyczyło²⁵. Niezachowanie obowiązku spisania woli spadkodawcy lub podpisania pisma przez świadków nie pociągało za sobą nieważności testamentu spisanego i podpisanego później. W sytuacji gdy rozrządzenia spadkodawcy nie zostały w ogóle spisane, treść testamentu mogła być stwierdzona zgodnym, złożonym pod przysięgą zeznaniem co najmniej dwóch świadków, wobec których spadkodawca składał swoją ostatnią wolę (art. 82 d.p.s.).

Przepis art. 84 § 2 d.p.s. zezwalał na sporządzenie testamentu przed kapitanem polskiego statku morskiego lub powietrznego lub jego zastępcą w sytuacji, gdy osoba uprawniona do sporządzenia testamentu wojskowego była chora lub ranna oraz znajdowała się na pokładzie takiego statku. Spadkodawca musiał podać swoją wolę ustnie w obecności dwóch świadków. Świadkowie nie musieli być równocześnie obecni (art. 84 § 2 d.p.s.). Kapitan lub jego zastępca spisywał tę wolę w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Następnie zaznaczając o tym w protokole, odczytywał go spadkodawcy. Sporządzony w ten sposób protokół był podpisywany przez spadkodawcę, przez osobę, która go spisywała, oraz przez świadków. Jeżeli testator nie umiał bądź nie mógł się podpisać, osoba spisująca jego rozrządzenia powinna była podać w protokole przyczyny braku podpisu. Protokół spisany przez kapitana statku lub jego zastępcę miał moc dokumentu publicznego. Przez kapitana statku należało rozumieć każdą osobę wojskową, która z mocy przepisów wojskowych, w chwili sporządzenia testamentu sprawowała ze względu na zachodzące okoliczności wojenne najwyższą władzę w miejscu, w którym znajdował się testator. Dlatego też mógł być nim nawet najniższy stopniem podoficer (np. w sytuacji odcięcia pewnej grupy na polu walki)²⁶.

²⁵ J. G w i a z d o m o r s k i, *Prawo spadkowe*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1963, s. 211.

²⁶ S m a l, *Testamenty szczególne*, s. 154.

Testament wojskowy tracił moc prawną po upływie sześciu miesięcy od ustania okoliczności uprawniających do jego sporządzenia (art. 85 § 1 d.p.s.). Identycznie jak w ustawie o rozporządzeniach ostatniej woli osób wojskowych uregulowano sytuację, gdy spadkodawca był niezdolny do sporządzenia testamentu w innej formie – bieg terminu ważności testamentu ulegał zawieszeniu na czas trwania niezdolności. Na podstawie art. 85 § 2 d.p.s. w sytuacji, gdy testator zmarł przed upływem tego terminu, testament pozostawał w mocy.

Dekret z 1946 r. Prawo spadkowe został w dniu 1 stycznia 1965 r. uchylony przez przepisy wprowadzające obecnie obowiązujący Kodeks cywilny²⁷. W art. 954 Kodeksu cywilnego zawarta jest delegacja ustawowa odnośnie do testamentów wojskowych. Kwestia ta została uregulowana w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych, które obowiązują do dzisiaj.

*

Analiza przedstawionego powyżej stanu prawnego pozwala na wyciągnięcie wniosków, iż instytucja testamentu wojskowego obowiązuje na ziemiach polskich od kilkuset lat. Warto podkreślić, że istnieje ona niezależnie od panującej sytuacji politycznej, gdyż była uregulowana w przepisach prawa państw zaborczych, w ustawodawstwie międzywojennym, a także bezpośrednio po II wojnie światowej w przepisach dekretu z 1947 r. Prawo spadkowe. Należy również zauważyć, że instytucja ta ulegała dynamicznym zmianom, dostosowując się do realiów panujących w czasach, w których obowiązywała.

Na podstawie przytoczonych w niniejszym artykule aktów prawnych można stwierdzić również, że testament wojskowy już od czasów XIX wieku charakteryzuje się dużą różnorodnością form, które pozwalają na zapewnienie możliwości dokonywania rozrządzeń testamentowych w różnych specyficznych warunkach pola walki.

²⁷ Art. III pkt 7 ustawy z dnia 23 kwietnia 1963 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. nr 16, poz. 94 z późn. zm.); dalej cyt. p.w.k.c.

HISTORICAL REGULATIONS
REGARDING MILITARY TESTAMENTS
PRIOR TO ENTRY INTO FORCE OF THE ORDER ISSUED
BY THE MINISTER OF NATIONAL DEFENCE
(20 JAN 1965) ON MILITARY TESTAMENTS

S u m m a r y

The article discusses the origin of the institution of military testament and its evolution in the Polish lands, from the regulations of the Partitioners, through the interwar period and into the post-war era before the entry of the current civil code and an order of 1965 regulating military testaments.

Since the 19th century, the military testament has had a great many forms which have allowed it to be applied in the unique circumstances of the battlefield.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: testament, testament wojskowy, testamenty szczególne, dziedziczenie testamentowe, forma testamentu.

Key words: testament, military, non-standard testament, informal will, testamentary succession, form of testament.